

HIV ma lou soifua maloloina o le gutu

O lo'o fa'amatala mai e lenei pepa fa'amatalaga suiga e mafai ona tupu i gutu o tagata o lo'o maua i le HIV ma la'asaga e mafai ona latou faia e tausia ai le soifua maloloina o gutu.

Aisea e taua ai le gutu maloloina?

O suiga o le gutu e ta'atele i tagata e maua i le HIV. E mafai ona tula'i mai ona o le fa'avaivaia o le tino puipuia ma o a'afiaga o vaila'au. O nei suiga e mafai ona mafua ai le le to'a ma o'o atu ai i le faigata i le 'ai ma le moe. E mafai fo'i ona afaina le tofo. E mafai ona o'o atu ai i suiga i filifiliga o mea'ai ma le faiga o mea'ai, po'o le fa'aitiitia o le fia'ai. O le mea lea e mafai ona afaina ai le soifua maloloina atoa ma le soifua manuia, le malosi o le tino e taulima ai le siama, ma le soifua maloloina o le gutu. O le pala o nifo ma le fa'ama'i aulamu e ono suia ai foliga o le tagata ma ono afaina ai le fa'atauaina o ia lava.

Suiga masani i le gutu

gutu mago: Xerostomia (gutu mago) e afua ile fa'aletonu ole ga'o faua lea e fa'aitiitia ai le aofa'i ole faua e gaosia ma/po'o se suiga i lona lelei. O le gutu mago e mafai ona vaivai pe ogaoga ma e mafai ona tupu malie.

I le tagata o lo'o maua i le HIV, gutu mago e mafua mai i le fulafula o le salivary gland, a'afiaga mai vaila'au, o lo'o iai isi fa'ama'i po'o le fa'aogaina o vaila'au fa'afiafia.

O auga o le gutu mago e aofia ai le tiga o le fa'a'i, faigata ona foloina, fia inu tele, manava leaga ma lagona mu po'o le gatete o le laulaufaiva po'o le gutu.

O le faua o le puipuiga masani lea a le tino mai le pala o nifo. E fai ma fa'atanoa mo minerale e pei o le fluoride, calcium ma le phosphate, lea e fesoasoani e fa'amalosia ai le enamel o nifo ma puipuia mai le pala o nifo.

E fufulu ese fo'i e le faua otaota mea'ai mai i nifo, fa'ate'a ai mea'ai leaga e maua mai i fa'ama'i, mea'ai ma mainu, puipuia ai aano vaivai o le gutu ma puipuia ai fa'ama'i pipisi.

Afai e te mafatia ile gutu matutu e mafai e se foma'i po'o se foma'i nifo ona fesoasoani ile iloa ma togafitia le mafua'aga. Atonu o se mataupu o le fa'aitiitia o lou taumafaina o mea inu caffeinated ma fa'ateleina lou inu vai.

Ina ia fa'amalolo le fa'alavelave o se gutu mago:

- inu so'o le vai
- lamu le pulu e leai se suka e fa'atele ai le faua
- fa'aaoga 'suiga faua' (e maua mai le tele o fale talavai)
- fa'aaoga se tama'i fagu pa'u (atomiser) e sausau ai le vai i totonu o le gutu i taimi masani.

O luga ole nifo mago e iai fo'i le fa'atupula'ia o le fa'aleagaina e le acid (mai mea'ai, mainu ma vaila'au). Ina ia fesoasoani e puipuia mai le pala ma/po'o le tafia, e mafai fo'i e se foma'i nifo ona fautuaina le fa'aogaina o vaimu gutu, gels po'o le pa'u fulunifo e maualuga le maualuga o le fluoride

U'u ma olo: O le masani o le u'u ma le olo o nifo e mafai ona tupu i le taimi o le moe po'o se gaiioiga le iloa i itula e ala ai. O nisi o vaila'au ole HIV e mafai ona afaina ai le moe, lagona po'o le popolevale ma fa'ateleina ai le fa'atupuina o le u'u ma olo.

O le u'ui ma le olo e mafai ona afaina ai nifo, tiga o le auvae ma so'oga. Mo i latou o lo'o maua i le HIV, o le fa'afitauli o le fa'aaogaina o nifo e ono fa'aopoopoina i le mago o le gutu. O le gutu mago o le a sili atu ona afaina ai fa'aaogaina o nifo.

Fa'afeso'ota'i se foma'i nifo mo fautuaga ma togafitiga.

Suiga o le tofo: O suiga ile tofo e mafai ona tupu ona ole a'afiaga ole vaila'au ole HIV ma/po'o mai le thrush o le (candidiasis).

O le fufuluina o le gutu i le vai po'o le fa'amama le gutu a'o le'i 'ai e mafai ona fesoasoani i le tofo. Fa'afeso'ota'i se foma'i po'o se foma'i nifo mo se fautuaga ile vaimulumulu le gutu po'o isi oloa e ono talafeagai.

Fa'ama'i masani

Oral thrush (candidiasis) ose fa'ama'i pipisi ole gutu ma/po'o le fa'a'i. O se faiga fa'aletonu po'o le fa'avaivaia o le puipuiga, e pei o se tagata o lo'o maua i le HIV, e maua ai le avanoa mo le so'ona tupu a'e o o'atu ai i fa'ama'i.

E masani ona tupu le ma'i gutu i, ae le gata i vaega o le laulaufaiva, tualuga o le gutu ma totonu o alafau. E foliga mai i ni vaega pa'epa'e laiti pe lapopo'a. E mafai ona soloi ese ia vaega i se ie, fa'aalia ai le 'a'ano lanu mumu i lalo. E masani ona lagona e le gutu le fulufulu, tiga ma mageso.

A le fa'afoeina le fa'ama'i, e mafai ona mafua ai se suiga tele i le tofo, leiloa le fia'ai ma mulimuli ane pa'u mamafa ma fa'aitiitia atoa ai le soifua maloloina.

O vaila'au fa'ama'i e maua mo le fa'aoga ile gutu. E mafai ona fesoasoani le vaimulumulu gutu poo se gel o iai le chlorhexidine. E le gata i fautuaga mai se foma'i po'o se foma'i nifo atonu e te mana'o e su'e se fautuaga a se foma'i taumafa po'o se foma'i mea'ai e fa'atatau i auala tau taumafa e fesoasoani i le puleaina o le thrush o le gutu.

Angular cheilitis e mafai ona mafua mai i siama ma/po'o fa'ama'i pipisi, le lelei o mea'ai po'o le le atoatoa. E ta'e, mumu pa'u i tulimanu o le gutu lea e masani ona tafe toto pe a matala le gutu.

Ina ia puipuia le fa'ama'i, ia fa'asusu laugutu i laugutu pulumu, fa'ata'ita'i le tumama lelei o gutu ma inu tele vai. Fa'afeso'ota'i se foma'i po'o se foma'i nifo mo fautuaga ma togafitiga.

O le *oral hairy leukoplakia* e talitonu e mafua mai ile virus Epstein Barr ma e masani ona tupu ile amataga ole HIV. E le mata'utia, ae mafai ona avea ma fa'ailoga o le fa'ateleina ole viral load ole HIV. E aliali mai o ni vaega gaugau pa'epa'e masani i luga o le laulaufaiva po'o isi vaega o le gutu.

Fa'afeso'ota'i se foma'i po'o se foma'i nifo mo se su'esu'ega sa'o, fautuaga ma togafitiga.

O *fa'ama'i ga'o (gingivitis ma periodontitis)* e mafua mai ile ma'a siama. O lenei ata e leai ni lanu, pipii e aofia ai le faitau miliona o siama, ma fa'atupu pea i luga o nifo.

O le gingivitis o le fula lea o le aulamu, lea e mumu ma fulafula, ma tafetotoi gofie, aemaise lava pe a fufulu pe fufulu. Gingivitis e seasea tiga ma e mafai ona toe fa'afo'i pe a fa'aleleia le tumama o gutu. Ae peita'i, afai e le togafitia le gingivitis, e ono o'atu ai i le tulaga sili atu ona tuga ole periodontitis.

Periodontitis ose fa'ama'i tuga ma e le mafai ona toe fa'afo'isia o aulamu. Periodontitis e mafua ai le fula tele o aulamu e a'afia ai le ponaivi o lo'o u'u ai nifo. O le periodontitis e masani ona faasolosolo malie ma e masani ona leai se tiga. Afai e le togafitia, e mafai ona fa'aumatia e le periodontitis le pipi'i o lo'o taofia ai le nifo i totonu o le ponaivi, ma tu'u ai se avanoa po'o se 'taga' lea e mafai ai e le tele o siama ona aoina ma o'o atu ai i le gau tumau. E maluelue nifo ma e iu lava ina leiloa.

Aveese fa'ama'i e ala i le fufuluina o nifo ma le laina aulamu fa'alua i le aso ma se pulumu fulunifo mālū, ma fa'amama fa'asolo. Asiasi i taimi uma se foma'i nifo. O le a fesoasoani lau foma'i nifo ia te oe e atia'e se auala lelei e fa'amama ai nifo ma aveese so'o se fa'afuainumera (fua po'o tartar) mai i nifo ma a'a.

O le ulaula e matua'i fa'alavelaveina i ma'i nifo ma afaina ai le soifua maloloina o gutu. Faatasi ai ma isi a'afiaga, o le ulaula e fa'aititia ai le tafe o le toto i ga'o ma e ono fa'alafi ai se fa'afitauli matuia.

Isi Tulaga

O le papala o le gutu e mafai ona matua tiga ma afaina ai le gafatia o le tagata e taumafa. O lo'o fa'aalia e pei o ni manu'a mumu e fa'aalia e se fa'alilo o le mumū, e masani ona i ai se ufiufi samasama-efuefu. E mafai ona aliali mai le ma'i i luga o le fola o le gutu, i luga o le aulamu e lata ane i nifo, i luga o le laulaufaiva ma totonu o alafau.

O le papala o le gutu e mafai ona feso'ota'i ma le fa'aletonu o le puipuiga, a'afiaga o vaila'au po'o fa'alavelave fa'apitonu'u ile vaega. O le papala o le gutu e mafai ona avea ma fa'aailoga o isi fa'ama'i ma o lea e tatau ai ona ta'u atu i lau foma'i po'o le foma'i nifo i le taimi lava e aliali mai ai.

Ole vaimasima ole gutu (afa o le sipuniti ole masima ile ipu vai mafanafana) e mafai ona fesoasoani ile fa'amalologa ma maua ai le mapusaga mai le papala o gutu. O oloa fa'atau mai le fale talavai e mafai fo'i ona maua ai se toomaga le tumau. I tulaga e sili atu ona tumau ma ogaoga, e ono mana'omia ni vaila'au talavai.

O le Kaposi's sarcoma (KS) o se tupu fa'aletonu (tumor) lea e tupu i la'asaga mulimuli o fa'ama'i pipisi o le HIV. O le KS e masani ona aliali mai e pei o ni lanu viole mafolafola po'o le si'itia i luga ole pa'u ma e mafai fo'i ona tupu ile gutu.

E taua le sailia o se fautuaga mai lau foma'i po'o le foma'i nifo i le taimi lava e te iloa ai ni fula e le masani ai, tupu a'e po'o le fa'alia o aano vaivai i totonu o le gutu.

Togafitiga fa'aaoga e fa'amalosia ai le puipuiga o tagata o lo'o maua i le HIV, e masani ona fesoasoani e fo'ia fa'ama'i KS.

E fa'afea ona ou tausia se gutu maloloina?

- Fufulu nifo ma le laina aulamu fa'alua i le aso ma se palasi fulunifo mālū ma se pesi fulunifo fluoride.
- Fufulu e le aunoa e aveese ai ma'i mai le va o nifo.
- Inu tele vai paipa.
- Lamu pulu e leai se suka e fa'atele ai le faua.

- Taumafa paleni lelei, ma maloloina. Mulimuli i ta'iala o mea'ai a Ausetalia ma fa'atapula'a mea'ai ma mainu suamalie. Filifili mea'ai mama maloloina e pei o fuala'au aina, sisi ma fuala'au faisua.
- Aua le ulaula.
- Asiasi i taimi uma lau foma'i nifo mo siaki, tausiga puipuia ma fautuaga e uiga i oloa tausii fale.

E fa'afelea ona ou maua mea sili mai lo'u va ma la'u foma'i nifo?

E sili ona lelei pe a atia'e e lau foma'i nifo i le faiga fa'apa'aga ma oe ma lau foma'i.

E tatau ona ou faailoa atu lo'u tulaga HIV?

E leai se mana'oga fa'aletulafono mo tagata o lo'o maua i le HIV e fa'ailoa atu lo latou tulaga fa'alesoifua maloloina i se foma'i. Peita'i, o fa'ama'i pipisi o le HIV e masani ona fa'aalia ai ni fa'afitauli tulaga ese o le soifua maloloina o le gutu ma o le fa'ailoaina atu o lou soifua maloloina ma le tu'uina atu o fa'amatalaga o au vaila'au e ono i'u ai i le fa'aleleia atili ole soifua maloloina.

Manatua, pe fa'ailoaina lou soifua maloloina pe leai, e iai le aia tatau a tagata ta'ito'atasi i togafitiga talafeagai ma talafeagai e tu'uina atu i se auala alofa, e le fa'aituau. E leai fo'i sau mana'oga fa'aletulafono e fa'ailoa atu lou tulaga fa'alesoifua maloloina i se foma'i fa'alesoifua maloloina mo lo latou puipuiga. O foma'i nifo e a'oa'oina i faiga fa'ama'i fa'ama'i e fa'aititia ai le ono a'afia i fa'ama'i pipisi i le toto.

Manatua

- Su'e se foma'i nifo e galulue fa'atasi ma oe ma lau foma'i mo le tausiga lelei. Asiasi i taimi uma lau foma'i nifo mo siaki, tausiga puipuia ma fautuaga e uiga i oloa tausii fale.
- Ia mautinoa e te fa'atinoina le tumama lelei o gutu i aso uma e fa'aititia ai lou a'afia i fa'ama'i pipisi.
- Fa'aalu se taimi e va'ai ai i totonu o lou gutu mo fa'ailoga o fa'ama'i ma suiga manino.
- E ui o le fa'ama'i pipisi o le HIV ma a'afiaga e ono tupu mai i ana togafitiga e mafai ona fa'afaigata ai le tausiga o nifo, o nei lava fa'afitauli e sili atu ai le taua o le tausiga o ou nifo ma lou gutu.

Mo nisi fa'amatalaga

- Fa'afeso'ota'i lau foma'i nifo
- Asiasi www.health.qld.gov.au/oralhealth
- Valaau 13 HEALTH (13 43 25 84) mo fautuaga e le fa'alaua'iteleina fa'alilolilo fa'alesoifua maloloina 24 itula i le aso, fitu aso o le vaiaso
- Imeli oral_health@health.qld.gov.au